

6 فیوری 2016

داکتر سید عبدالله کاظم

نخستین گامهای تاریخی در تعلیم و تربیه زنان افغان

اعتلای معارف عصری یکی از آرزوهای قبلی شاه امان الله بود. موصوف در محفل جشن استقلال (1307) دریغمان در برابر این سوال که چگونه می توان از استقلال کشور دفاع کرد، چنین جواب داد: «**باید به قلوب اولاد خود حس وطن دوستی و فداکاری را تولید کنیم زیرا وقتیکه فداکار باشیم، هیچ وقت استقلال از دست ما نخواهد رفت. در صورت که اولاد صالح شما صاحب تعلیم و تربیه شود، حاجت به ریختن خون ندارد، محافظ استقلال معارف خواهد بود، پس در معارف و تعلیم بکوشید و اولاد خود را به غرض تعلیم و تحصیل در ممالک متمدن و بزرگ دنیا فرستاده از خود دور کنید...**» (وکیلی فوفلزائی، عزیز الدین: "سفرهای غازی امان الله شاه در دوازده کشور آسیا و اروپا 1306 - 1307"، چاپ دوم، پشاور 1379، صفحه 269)

مکتب مستورات - گام نخست:

شاه امان الله و ملکه ثریا - هر دو بر تعلیم تربیه نسوان جداً تاکید داشتند و آنرا در صدر پروگرام های اصلاحی خویش قرار دادند. برای اولین بار در سال 1920 یک اداره زیر نام نظارت معارف تشکیل گردید و سپس پروگرام درسی نسوان توسط "انجمن علمیه" روی دست گرفته شد که در ختم همان سال با تأسیس اولین مکتب نسوان در افغانستان بنام "مکتب مستورات" دروازه تحصیل برای زن افغان باز گردید.

از چپ به راست: حوریه (بی بی خورد) دختر محمود طرزی، ملکه ثریا خانم شاه امان الله، ملیحه دختر شاه امان الله، راضیه نورالسراج دختر امیر حبیب الله خان، اسما رسمیه خانم محمود طرزی (مادر ملکه ثریا) (حین سفر رسمی در اروپا - می 1928)

د پانو شمیره: له 1 تر 8

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de

پادونه: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له رالپولو مخکې په څير و لولئ

این مکتب توسط زنان خانواده شاهی اداره میشد و ملکه ثریا باحمایت معنوی شوهر و والدین خود بعنوان "مفتشه" از امور مکتب و ارسی میکرد؛ مادرش "اسما رسمیه - خانم محمود طرزی" که زن با فرهنگ و دانشمند بود مدیره مکتب و خواهر ملکه (خیریه خانم معین السلطنه) وظیفه معاونه را بدوش داشت.

مکتب مستورات بیرون قصرشاهی در ناحیه "شهرآرا" در خانه علی احمدخان لویناب "بعداً والی" واقع بود که بیشتر شاگردان آنرا در سال اول (در حدود 50 نفر) دختران خاندان شاهی تشکیل می دادند. معلمه های اولی این مکتب آنعده خانم های بودند که در خانه سواد خواندن و نوشتن را آموخته و قدری از علم دینی و ادبی آگاهی داشتند.

درین فوتو ۲۴ نفر از شاگردان مکتب مستورات در سال ۱۹۲۳ دیده میشوند. اینها خواهران ناسکه برادرزاده ها عموزاده ها و دختر امیرامان الله بودند ، به استثنای زینب (۷) ، همه نواسه هاوکواسه های امیر عبدالرحمن خان میباشند. سال تولدشان تخمینی است (فوتو از کلکسیون سید قاسم رشتیا).

معرفی اولین شاگردان مکتب مستورات: (مأخذ: اسکینازی، می: "زنان افغان، تعلیم و فعالیت های اجتماعی در عصر امانی 1919 - 1929"، مترجم: رقیه حبیب، چاپ "انجمن فرهنگی افغانستان"، فرانسه، 1998، صفحه 15 - 16)

ردیف نشسته بزمین - از چپ به راست:

- 1 - زینب دختر عنایت الله خان معین السلطنه (متولد 1912)،
- 2 - سارا دختر غلام علی خان (متولد 1912)،
- 3 - نورجهان دختر محمد عمر خان سردار صنایع (خانم اول سید قاسم رشتیا)،
- 4 - مستوره دختر عنایت الله خان معین السلطنه،
- 5 - فرخ دختر امیر حبیب الله خان (متولد 1913)،
- 6 - عزیزه دختر امین الله خان سردار مدافع (متولد 1911)،

د پانو شمیره: له 2 تر 8

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنی د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیولو مخکې په څیر و لولئ

- ردیف دوم، نشستہ از چپ به راست:
- 7 - زینب دختر امین الله خان سردار مدافع (متولد 1910)،
 - 8 - رابعه دوم دختر امیر حبیب الله خان (متولد 1908)،
 - 9 - حمیدہ دختر نصرالله خان نائب السلطنه،
 - 10 - کبرا دختر امیرحبیب الله خان،
 - 11 - حنیفہ دختر امیر حبیب الله خان (1906)،
 - 12 - عایشہ دختر نصرالله خان نائب السلطنه (متولد 1909)،
 - 13 - حبیبہ دختر امیر حبیب الله خان،
 - 14 - گوهر دختر امیر حبیب الله خان (متولد 1908)،

- ردیف سوم ، ایستاده از چپ به راست:
- 15 - فاطمہ دختر امیر حبیب الله خان (متولد 1914)،
 - 16 - رحیمہ دختر امیر حبیب الله خان (متولد 1914)،
 - 17 - شریفہ دختر امیر حبیب الله خان (متولد 1915)،
 - 18 - خدیجہ دختر امیر حبیب الله خان (متولد 1915÷1)،
 - 19 - کریمہ دختر امیر حبیب الله خان (متولد 1914)،
 - 20 - کاملہ دختر امیر حبیب الله خان (متولد 1914)،
 - 21 - گلنوم دختر محمد کبیر خان،
 - 22 - آمنہ دختر امیر امان الله خان (متولد 1916)،
 - 23 - حنیفہ دختر امین الله خان سردار مدافع،
 - 24 - حمیرا دختر عنایت الله خان معین السلطنه (متولد 1915)

درمدت کوتاه شاگردان مکتب چنان افزایش کرد که درپنج صنف ابتدائی تقسیم شدند و مکتب نیز به یک عمارت بزرگتر در قلب شهر مسما به "ده افغانان" در نزدیک محل مشهور به (حوض مرغابی ها) و دریک عمارت بزرگ بنام (گلستان سرای) که از طرف (بوجان) ملکه امیر عبدالرحمن خان به مکتب اهداء شده بود، انتقال یافت. در همین وقت هیئت اداری مکتب مشتمل بر دو خانم از عموزاده های ملکه بنامهای بلقیس و روح افزا - یکی به حیث مدیره و دیگری به حیث کاتبه (منشیه) و همچنان یکی از زوجه های امیر شهید فیروزه ملقب به "بدرالسراری" به حیث مبصره جدیداً مقرر گردیدند. خانم می سکینازی (فرانسوی) در رساله کوچک تحقیقاتی خویش زیر عنوان زنان افغان- تعلیم و فعالیت های اجتماعی در عصر امانی (1919-1929) "اسمای نخستین معلمان داخلی و خارجی این مکتب را ذکر کرده و آنها را "پیشتازان گمنام تعلیم و تربیت نسوان در افغانستان" لقب داده که بخاطر قدردانی از این مریبان پیشتاز نسوان به معرفی ایشان برای نسل جوان کشور مختصراً می پردازم:

- مریم (صبیه عبدالباقی خان اهل سرخاب میمنه) معلمه دری در تاریخ (سابق معلمه حرم شاهی).
- حمیرا (صبیه پروفیسور غلام محمد میمنگی رسام شهیر کشور).
- امنته الرسول (والده میر غلام حضرت شایق جمال) معلمه دری.
- فاطمه معلمه دری.
- خدیجہ (دختر عموی ملکه) معلمه خیاطی و موسیقی.
- عایشه ملقب به بی بی خوری معلمه قرآن مجید و دنیات.
- بی بی کو (ملقب به جاجو - نواسه امیر دوست محمد خان) و بی بی خاور صبیه سردار محمد عزیزخان) معلمه های آشپزی.

معلمین مرد که در مکتب نسوان تدریس میکردند، عبارت بودند از:
 --- پروفیسور غلام محمد میمنگی رسام.

د پانو شمیره: له 3 تر 8

افغان جرمن آنالین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
 یادونه: دلیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیولو مخکي په څیر و لولئ

--- صوفی عبدالحق بیتاب (بعداً ملک الشعرا).
--- قاری عبدالله (بعداً ملک الشعرا)
--- فیض محمد زکریا (بعداً وزیر معارف و وزیر خارجه).
--- سیدجمال الدین (هندی) معلم ریاضی.
--- محمد عزیز "نادر" معلم ریاضی

از جمله معلمان خارجی:

--- عادلہ حیدر (از ترکیه همسر یکی از صاحب منصبان اردو).
--- خانم لفین (از جرمنی همسر مدیر مکتب جدید "امانی" معلمه آشپزی و تدبیر منزل.
--- خانم الف خان.
--- خانم کولین (سوئیسی) معلمه دربار و یک تعداد خانم های هندی که همسران مهاجران هندی مقیم کابل بودند.

در اینجا قابل ذکر است که گاه گاه شاه امان الله نیز به مکتب رفته و به تدریس دری می پرداخت و اصول خود را بنام "اصول غازی" برای تدریس دری استفاده می کرد.

مکتب مستورات تا ختم دوره سلطنت شاه امان الله خان به روی دختران باز بود، البته به استثنای چند ماه در سال 1924 که بنا بر شورش علیه اصلاحات بخصوص در برابر نهضت تعلیم نسوان درخواست برپا شد، مکتب مسدود گردید، ولی سه ماه بعد دوباره دختران درجاده های شهر دیده شدند که به مکتب می رفتند، اما این بار مکتب در داخل قصر شاهی ونخست به حیث مکتب خانگی بعداً بصورت رسمی فعال گردید. (مادر مؤلف در همین مکتب تاصنف سوم ابتدائیه درس خوانده و خاطرات کم و بیش خود را از مکتب تا زمان بسته شدن آن در اواخر سال 1928 برایم بیان داشته است). از سال 1926 مکتب مستورات از ابتدائیه به متوسطه (رشدیه) ارتقا کرد و تعداد شاگردان نیز در آن سال بالغ به 300 نفر شد و در سال 1928 تعداد به 800 شاگرد افزایش یافت.

در آغاز فقط دختران خاندان شاهی و فامیلهای اشرافی کابل امتیاز رفتن به مکتب را داشتند، ولی دیری نگذشت که به اثر تقاضای مردم مکتب جدید نسوان افتتاح شد و مردم عامه نیز در آن راه یافتند. مکتب (عصمت) دومین مکتب نسوان بود که در کابل گشایش یافت و بعداً به لیسه "ملالی" مسما گردید و همچنان مکتب دیگری در ناحیه چنداول بنام مکتب "سه دکان" وجود داشت که سر معلم آن خانمی بنام رابعه صبیبه منشی نذیر هندی بود. (اسکینازی، می: ... صفحه 47)

در یک "اطلاعیه پادشاهی" عنوانی «خواهران عزیز و ساکنین شهر کابل و حومه» که به امضای ملکه ثریا مزین است و اصل آن در آرشیف ملی افغانستان تحت شماره 197، 37 موجود میباشد، بعد از یک مقدمه طولانی مبنی بر لزوم "منطقی و قانونی" تحصیل زنان چنین آمده است: «چون بقای زن و مرد برای ادامه نسل بشر ضروری است، مرد و زن به تنهایی نخواهند توانست یک موجود کامل انسانی را پرورش دهند. مسئولیت ها و مکلفیت های زندگی در بین زن و مرد تقسیم شده اند: زنها موظف تربیه طفل، پختن غذا و اداره امور فامیل هستند، در حالیکه مردها مسئولیت تأمین معیشت و تهیه غذا و اداره امور فامیل را به عهده دارند. هرگاه ما نقش نسبی و مربوطه هر یک را به دقت مطالعه کنیم، می بینیم که حتی مسئولیت های زنان نسبت به مردان خصوصاً در ساحة مواظبت از اطفال بیشتر میباشد و روشن است که بدون کسب تعلیم و تربیت مناسب برای زنان نا ممکن است تا یک مادر چنین مسئولیت مهم حیاتی را انجام دهد. زنها موظف اند نسلهای آینده را تربیت نمایند که این خود یکی از مهمترین مسئولیت های زندگی بشمار میرود. وقتی ما زنان را از تعلیم و تربیت محروم کنیم، در واقع نیمی از وجود خود را ناتوان نموده و وسیله معیشت خود را به دست خود از بین برده ایم... در تاریخ اسلام مثال های بسیار از زنان دانشمند، استادان و بزرگان مشهور و تعلیم یافته و نیز زنها که در جنگها شجاعت زیادی از خود نشان داده اند، سراغ داریم. لذا تحصیل علم و دانش یک امر کاملاً عقلانی و قانونی برای زنان میباشد.»

د پانوی شمیره: له 4 تر 8

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پټه له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليرلو مخکي په خير و لولۍ

پس از این مقدمه در اطلاعیه پادشاهی به استحضاری زنان شهر کابل و حومه میرساند که: «در پاسخ به یک ضرورت عاجل، سال گذشته دو مکتب دخترانه - یکی مکتب مستورات در سرای علیا و دیگری مکتب "عصمت" در قلعه "باقر خان" کابل تأسیس شدند که اولی کمی دورتر از شهر و دومی کوچک بود. لذا تصمیم گرفته شد تا هر دو مکتب یکجا شده در "گلستان سرای" جابجا شوند که اتاقهای فراوان برای بیش از 800 شاگرد داشت. بدین ترتیب متعلمه ها میتوانستند در یک محل درس خوانده و از لباس، غذا، چادر و کتاب که از طرف دولت تهیه میگردد، بصورت مساوی استفاده نمایند. یک عده معلمان داخلی و خارجی به آنها در ساحات اقتصاد خانواده، تربیت طفل، خیاطی، بافت و آشپزی درس میدهند. این مکاتب برای تدریس دختران بین سنین هشت تا ده اختصاص دارند و برای خانم های بزرگتر مکاتب مسلکی جهت تعلیم آنها در رشته آشپزی، خیاطی و ساختن گلهای مصنوعی تأسیس شده است. هدف این مکاتب رهائی زنان از وابستگی اقتصادی شوهران شان و کمک به اقتصاد فامیل می باشد. در سال 1301 شاگردان نمر اول، دوم و سوم این مکاتب موفق به دریافت جوایز 1000 روپیه، 700 روپیه و 400 روپیه خواهند شد که البته اول نمبر عمومی جایزه 1500 روپیه را دریافت خواهد کرد. مکتب مسلکی "صنایع انائیه" نیز در گلستان سرای به فعالیت شروع خواهد کرد..... معلمین با معاش لازم استخدام میشوند..... هدف این اعلامیه اطلاع به کسانی است که خواهان شمول در مکتب مستورات و یامکتب صنایع انائیه باشند و همچنان کسانی که خواهند به حیث معلم در آنجا ایفای وظیفه کنند، درخواست های خود را بامختصر سوانح به مدیر مکتب مستورات بپسارند. در این مرحله شاگردان به چند صنف به اساس سویه شان تقسیم خواهند شد». در ذیل این اعلامیه ناظر مکاتب زنان، ملکه ثریا "شاه خانم" امضا کرده است. (نویس، داکتر سنزل: "واکنش های مذهبی و تحولات اجتماعی در افغانستان 1919 - 1929"، مترجم محمد نعیم مجددی، انتشارات احراری، هرات، 1388، ضمیمه سوم، صفحه 280 - 282)

اعزام دختران جهت تحصیل به ترکیه:

بر علاوه فراهم آوری زمینه های تحصیل برای نوجوانان افغان در داخل کشور، شاه امان الله تلاش کرد تا عده ای از پسران و دختران را جهت تحصیل به خارج کشور نیز اعزام دارد.

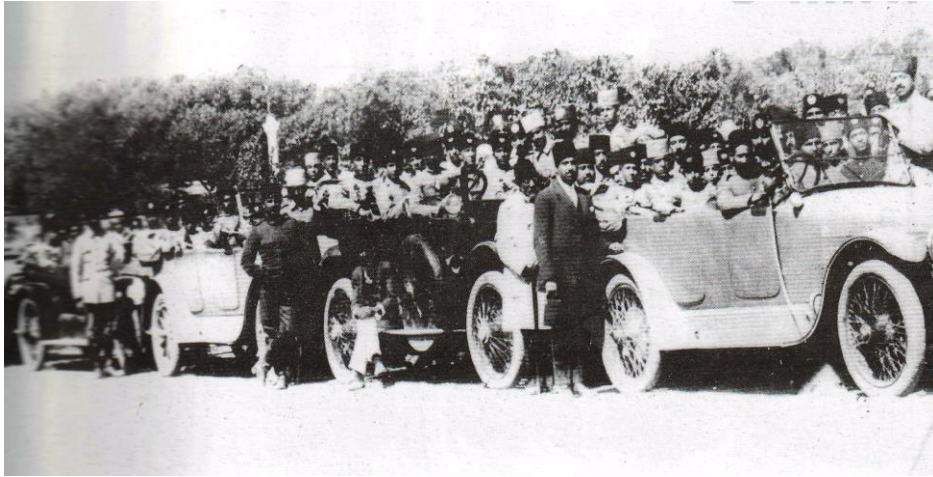

عکس دسته جمعی شاگردان افغانی که برای تحصیل روانه اروپا میباشند (سپتمبر 1921 - قصر ستور - کابل)

د پانو شمیره: له 5 تر 8

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلېکنې دلېکنيزې بنې پازوالي د لیکوال په غاړه ده، هيله من یو خپله لیکنه له رالیولو مخکې په څیر و لولئ

در خزان 1921 به تعداد 90 پسر جوان به اروپا اعزام شدند (48 نفر به جرمنی ، 36 نفر به فرانسه و 6 نفر به ایتالیا) و در نظر بود تا در موقع مساعد یک عده دختران جوان را نیز جهت فراگیری طبابت زنانه به یکی از کشورهای اسلامی اعزام شوند. این پروگرام بعد از برگشت شاه و ملکه از سفر اروپا عملی شد و بتاريخ 9 میزان 1307 (29 سپتمبر 1928) ضمن اعزام یک صد پسر جوان جهت تحصیل به ترکیه، به تعداد 15 دختر نیمه جوان افغان که صنف دوم رشديه مکتب مستورات رابه پایان رسانیده بودند، نیز جمع این گروپ به آن کشور فرستاده شدند.

شاگردان از کابل به وسیله موتر به پشاور و از آنجا تا کراچی به وسیله ریل و بعداً با کشتی تا استانبول سفر کردند

موتر حامل دختران در ادامه کاروان شاگردان بسوب ترکیه به راه افتادند. در روز حرکت شاگردان شاه امان الله و ملکه ثریا نیز جهت وداع تشریف آورده بودند

د پانو شمیره: له 6 تر 8

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله لیکنه له رالیولو مخکي په خیر و لولئ

اسامی یکعده دختران از اینقرار بودند (در عکس دیده شود) از چپ به راست:

- 1- صالحه دختر نصرالله خان نائب السلطنه، 2 - زینب دختر عبدالحمید خان کواسه امیرشیرعلی خان ، 3 - خدیجه دختر میرهاشم خان وزیرمالیه ، 4 - روح افزا دختر عزیزالله خان قتیل، 5 - زهرا دختر دین محمد خان ، 6 - هاجره دختر عبدالعزیز خان وزیرداخله، 7 - زینب دختر میرزا فیض محمد خان ، 8 - زهرا دختر محمد بشیرخان، 9 - مریم دختر ملا داود خان، 10 - گوهر دختر غلام علی خان ، 11 - سردارو دختر...، 12 - زهرا دختر محمد سعید خان ، 13 - حلیمه دختر عبدالعلی خان نواسه امیر محمد خان یعقوب خان.

سیزده نفر دختران افغان (از جمله 15 نفر) که بعد از مواصلت به استانبول به درس شروع کردند (کلکسیون عنایت الله سراج)

قابل ذکر است که جهت وداع آنها مراسم خاص پذیرائی در قصر ستور وزارت خارجه برپا شد و در آن شاه و ملکه هریک رامورد تفقد قرار داده و به ایشان دعای موفقیت نمودند. پسران با لباسهای سفید و دخترها با لباسهای آبی (بالاپوش و کلاه و روپوش نوع مصری) با حضور جم غفیری از رجال دولتی و اعضای فامیل، سوار موترها شده جانب پشاور حرکت کردند. آنها با قطار نخست به بندر کراچی رفتند و از آنجا ذریعه کشتی بطرف استانبول به راه افتادند. امور سرپرستی دختران را در طول سفر محمد اسمعیل خان قونسل بعهده داشت و در بندر استانبول توسط سفیر افغانی (غلام جیلانی خان چرخي) و خانم شان استقبال شدند.

شاه حین خداحافظی شاگردان بیانیه مختصر ایراد کرد و گفت:

«وقتی من به ترکیه رسیدم ، حکومت دوست و برادر ما ترکیه این طلبای ما را به خرج خود حکومت ترکیه قبول فرمود که در مکاتب مختلف آن مملکت درس بخوانند. البته پسران بعد از طی مراحل رشدی و اعدادی به تحصیل فنون حربی مشغول میشوند و هکذا محصلان عزیز ما چند نفرداکترس و قابله و چند نفرشان در دارالمعلمات ترکیه داخل شده، برای وطن خود داکترس و قابله ها و معلمات ماهر و فاضل خواهند شد.»

ملکه ثریا به خانم سفیر افغانستان در ترکیه هدایت داد تا از این دختران که سن شان بیش از 14 سال نبود، سرپرستی کرده و از آنها در همه امور مراقبت جدی بعمل آورد.

د پانیو شمیره: له 7 تر 8

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنی د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیولو مخکې په څیر و لولئ

دختران افغان در روزهای اول اقامت در یکی از مکاتب دخترانه استانبول - اوایل 1928

اعزام دختران به ترکیه به سرعت مبدل به حربه تبلیغ قوی مخالفان دولت شد و مثل بمب انفجار کرد. یکماه از اعزام دختران به ترکیه نگذشته بود که آتش اغتشاش در وطن شعله ور شد و تبلیغات جدی علیه رژیم اوج گرفت که می گفتند: "پادشاه دختران مسلمان را به کافر ها میدهد و پسران را کافر شده بوطن برمیگرداند". (برای شرح مزید در این باره دیده شود: کتاب "زنان افغان زیر فشار عنعنه و تجدد"، تألیف: داکتر سیدعبدالله کاظم، چاپ کابل، نوامبر 2005، صفحه 156 - 162)

د پانو شمیره: له 8 تر 8

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلپکني د لیکنيزې بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليرلو مخکي په څير و لولئ